

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

САЧКО ДАР'Я ВІКТОРІВНА

УДК 930 (477):929Гуменна(043.3)

ДОКІЯ ГУМЕННА: ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА БІОГРАФІЯ

Спеціальність 07.00.06 – історіографія, джерелознавство
та спеціальні історичні дисципліни

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Дрогобич – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі всесвітньої історії та історіографії Херсонського державного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор історичних наук, професор
Андрєєв Віталій Миколайович,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
професор кафедри історії України.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Масненко Віталій Васильович,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
завідувач кафедри історії України;

кандидат історичних наук
Гончар Ольга Трохимівна,
Інституту історії України НАН України,
старший науковий співробітник
відділу української історіографії.

Захист відбудеться 28 грудня 2018 р. о 12⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 36.053.03 у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка за адресою: 82100, Львівська область, м. Дрогобич, вул. Івана Франка, 24, ауд. 20.

З дисертацією можна ознайомитись на сайті <http://dspu.edu.ua/science/spec-rady/history/disertation/> та в бібліотеці Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (82100, Львівська область, м. Дрогобич, вул. Лесі Українки, 2).

Автореферат розісланий 27 листопада 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор історичних наук, доцент

В. І. Ільницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Процес глобалізації торкнувся усіх сфер життя сучасної людини. На наших очах формується єдиний інформаційний, культурний, науковий простір. Інтеграційні процеси піднімають питання збереження національної пам'яті та самобутності народів, їх духовно-інтелектуальних надбань, а також персональної індивідуальності людини в сучасному світі. А відтак, і пошуку нових підходів до розуміння минулого.

В останні десятиліття спостерігається переосмислення предметного поля інтелектуальної історії – від вивчення історії ідей до дослідження інтелектуальної діяльності і процесів у їх соціокультурному контексті. Антропологічним виміром інтелектуальної історії виступає «історія інтелектуалів», що ставить у центр уваги самих мислителів та їх міжособистісні зв'язки. Це породило новий жанр історичного знання – «інтелектуальна біографія».

Перспектива розвитку української національної держави, серед іншого, залежить і від репрезентації на загальноцивілізаційному тлі своєї історичної, у тому числі й інтелектуальної спадщини. Поразка національно-визвольних змагань (1917–1921), втрата державності призвели у подальшому до зменшення ролі українських політичних еліт у збереженні національної культури та ідентичності. Цей обов'язок перебрала на себе творча та наукова інтелігенція як у Радянському Союзі, так і на еміграції. Серед української інтелектуальної еліти ХХ ст. виділяються і жіночі постаті: науковців (Н. Полонська-Василенко, К. Грушевська, О. Єфименко, Н. Степанів); письменниць (О. Кобилянська, О. Теліга, Л. Костенко); мисткинь (О. Петрусенко, К. Білокур, М. Приймаченко, А. Горська) та ін.

Недостатньо вивченими залишаються життя та творчість представниць творчої інтелігенції в діаспорі – Е. Андрієвської, Г. Журби, Л. Дражевської, Г. Черінь та інших. Серед останніх особливою оригінальністю творчого доробку позначена постать Д. Гуменної (1904–1996) – української письменниці, авторки численних художніх праць на історичну тематику, учасниці організацій українських письменників «Плуг», Український Мистецький Рух, «Слово». Сенс свого життя вона вбачала в поширенні засобами художньої літератури знань про давність та самодостатність українського народу, гарантування його права на незалежний статус у колі європейських держав.

Д. Гуменна прожила довге життя, була безпосередньою учасницею літературного процесу та очевидицею подій, що відбувалися в

інтелектуальному середовищі Радянської України 1920 – початку 1940-х рр., української діаспори Європи і Північної Америки у воєнні та повоєнні роки. Письменниця мала широкі наукові зацікавлення, багато знайомств у літературних колах та серед учених-гуманітаріїв. Відтворення інтелектуальної біографії Д. Гуменної надає можливість не тільки актуалізувати її постать та творчий доробок у сучасній історіографії, а й глибше зрозуміти духовний, соціокультурний та інтелектуальний вимір вітчизняної історії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження здійснювалось у межах науково-дослідницької проблематики кафедри всесвітньої історії та історіографії Херсонського державного університету, одним із напрямів якої є тема «Інтелектуальна історія України XIX – XX ст. та форми її презентації» (номер державної реєстрації 0116U005126).

Об'єктом дослідження є життя та творчість Д. Гуменної у контексті суспільно-політичних та геополітичних трансформацій, змін у соціокультурному та інтелектуальному середовищі в Україні та світі протягом XX ст.

Предметом дослідження – інтелектуальна біографія Д. Гуменної, що передбачає висвітлення усіх напрямів творчої діяльності, їх умов, форм та результатів, а також їх суспільного сприйняття.

Мета дослідження полягає у реконструкції складових інтелектуальної біографії Д. Гуменної та художньо-літературного відображення її історичних поглядів у широкому контексті розвитку української гуманітаристики XX ст.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі **завдання**:

- визначити специфіку джерельної бази та стан наукового дослідження проблеми, обґрунтувати теоретико-методологічні засади інтелектуальної біографії Д. Гуменної;
- виділити основні чинники становлення особистості, формування світогляду та історичних зацікавлень майбутньої письменниці;
- показати зв'язки інтелектуалки з представниками творчої та наукової інтелігенції, визначити її місце в літературному процесі 1920 – 1930-х рр. у Радянській Україні;
- охарактеризувати умови життя і основні напрями трудової діяльності та літературної творчості Д. Гуменної у роки нацистської окупації України;
- простежити основні віхи творчого життя і літературно-організаційної діяльності Д. Гуменної у таборах для переміщених осіб (Ді-пі) та в США;

- представити актуальні проблеми національного життя української діаспори другої половини ХХ ст. в рецепції письменниці як складову її інтелектуальної біографії;

- розкрити теоретичні підвалини та історико-наукове підґрунтя міфотворчості письменниці;

- реконструювати погляди Д. Гуменної на давню історію України;

- з'ясувати особливості бачення Д. Гуменною новітньої доби історії українського народу та перспектив його цивілізаційного розвитку.

Хронологічні межі дослідження насамперед визначаються роками життя Д. Гуменної – 1904–1996 рр. Але, зважаючи на історіографічний характер роботи та актуалізацію праць письменниці, верхня хронологічна межа зазнає розширення до сьогодення, що дає змогу визначити місце та значення доробку письменниці в українському інтелектуальному просторі впродовж ХХ – початку ХХІ ст.

Географічні рамки дослідження охоплюють практично всю територію України, в тому числі основні осередки інтелектуального життя та історично-знакові міста (Київ, Харків, Одеса, Львів, Дніпропетровськ (зараз – Дніпро), Запоріжжя тощо), територію Рейху (зараз – Австрія та ФРН), США (м. Нью-Йорк). Письменниця також здійснювала тривалі подорожі до Туркменської РСР, Канади та мандрувала територією США.

Наукова новизна роботи. Уперше в українській історіографії на рівні дисертаційного дослідження з використанням широкого кола різноманітних джерел реконструйовано інтелектуальну біографію Д. Гуменної та виокремлено її етапи.

Представлено образ Д. Гуменної як інтелектуала-гуманітарія, письменниці з широкими історичними зацікавленнями у контексті суспільно-політичних трансформацій і змін у соціокультурному та інтелектуальному середовищі.

Відтворено специфічні механізми рецепції науково-історичних знань у її художніх творах, продемонстровано свідоме використання письменницею наукового і художнього образів давньої та новітньої історії України у створенні «національного міфу».

Складено найбільш повну біографію Д. Гуменної, окремі епізоди життя та діяльності якої в гуманітаристиці висвітлені вперше (зокрема, життя у таборах для переміщених осіб та в США).

Уведено до наукового обігу широке коло джерел з архівних зібрань України, републіковано частину публіцистичних праць письменниці 1928 р. із правками та доповненнями, свого часу вилучених радянською цензурою. Складено найбільш повну бібліографію опублікованих та неопублікованих робіт Д. Гуменної.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає у тому, що його зміст, основні положення та висновки можуть бути використані при підготовці курсів з української історії та історіографії, укладанні бібліографічних покажчиків, а також у подальших студіях з історії української діаспори, історії літератури.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри всесвітньої історії та історіографії Херсонського державного університету, висвітлювалися у доповідях на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях: Міжнародній науковій конференції «Херсонщина у контексті соціокультурної історії України» (Херсон, 2014); II Міжнародній науковій конференції «Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та новації» (Суми, 2016); II Міжнародній науковій конференції «Україна і США: досвід та перспективи співпраці: традиції та новації» (Київ, 2017); Всеукраїнській науковій конференції «Україна і українці в світових війнах XX століття» (Умань, 2014); III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Філософські проблеми сучасності» (Херсон, 2015); Всеукраїнській науковій конференції «Історія Степової України XVII – XX століття» (Запоріжжя, 2016); VIII, IX Новицьких читаннях (Запоріжжя, 2016, 2017); II Всеукраїнській конференції «Теоретичні та прикладні аспекти біографістики» (до 160-річчя від дня народження Д.І. Багалія) (Харків, 2017); VII Всеукраїнській краєзнавчій конференції «Важкий шлях до свободи: сучасний погляд на події та долі людей Придніпров'я (1917–1991 рр.)» (Дніпро, 2018).

Публікації. Головні результати дослідження відображено в 11 наукових роботах, у тому числі в 5 статтях, опублікованих у фахових виданнях України, 1 – у закордонному, а також 4 статтях та 1 тезах у збірниках наукових праць і матеріалах конференцій.

Структура роботи відповідає поставленій меті та завданням дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, 11 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і літератури (354 позиції) та додатків (6). Основний текст становить 170 сторінок. Загальний обсяг рукопису – 224 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, зв'язок з науковими програмами і темами, визначено об'єкт і предмет дослідження, мету та завдання роботи, хронологічні й географічні межі, наукову новизну і практичне значення.

У першому розділі – «Джерельна база, історіографія та методологічні засади дослідження» – встановлено репрезентативність джерельної бази, охарактеризовано основні етапи в історіографії дослідження, визначено його теоретико-методологічні засади.

У підрозділі 1.1 – «Джерела до реконструкції інтелектуальної біографії Докії Гуменної» – систематизовано джерельну базу дослідження та проаналізовано основні джерельні комплекси. За формальною ознакою джерела поділено на опубліковані та неопубліковані.

У дисертації використано матеріали семи архівосховищ України (м. Київ): Національного музею літератури України, Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтв України, Центрального державного архіву зарубіжної україніки, Наукового архівного фонду рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України, Архіву відділу рукописних фондів та текстології Інституту літератури України ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Наукового архіву Інституту археології НАН України, Державного архіву Київської області.

Запропоновано таку видову класифікацію джерел:

I) документальні джерела, що засвідчують основні події життя, творчої, професійної та громадської діяльності;

II) джерела особового походження – мемуари, щоденники і листування. Мемуари представлені двома серіями видань: перша («Іспит пам'яті»), присвячена періоду життя та творчому шляху письменниці у Європі, друга («Дар Евдотеї») – у США. Щоденники, що збереглися, належать до довоєнного періоду (1938 – 1941) (з перервами) та часів еміграції (1948 – 1984). Епістолярій Д. Гуменної презентований листуванням з родичами, друзями, науковцями. Її джерела є важливими для розуміння зв'язку між життям та творчістю особистості, психологічною й інтелектуальною сферами;

III) художні твори Д. Гуменної систематизовано за кількома критеріями. Відповідно основних віх її літературної діяльності: 1) робота в Радянській Україні – від появи першого оповідання (1924) до 1941 р.; 2) часи нацистської окупації – 1941 – 1944 рр.; 3) період еміграції – 1944 – 1996 рр. За змістовим навантаженням їх можна розділити на: 1) історіософські роздуми; 2) твори, присвячені давній історії України; 3) твори, що відображають сучасність письменниці.

Це дало можливість уточнити жанрово-стилістичну специфіку творчості Д. Гуменної: характерне поєднання в одному творі різних жанрів та сюжетних ліній з різних історичних епох; використання сюжету як контексту для роздумів на історіософські теми; більшість творів

належить до історичної белетристики; деякі мають ознаки інтелектуальної прози; студії з історії України новітнього часу тяжіють до реалістичності й автобіографізму;

IV) матеріали періодики представлені переважно у формі рецензій або оглядів, що відображають рефлексію читацької аудиторії в українській діаспорі на художній доробок Д. Гуменної;

V) матеріали та офіційна звітність археологічної (1938) та фольклористичної (1939) експедицій, у яких письменниця брала участь;

VI) підготовчі матеріали до літературних творів, у тому числі опрацювання наукових праць з історії й археології України, світової міфології.

У підрозділі 1.2 – *«Історіографія проблеми, методологія та методи дослідження»* – визначено сучасний стан дослідження життя та творчої діяльності Д. Гуменної в історіографії та літературознавстві, охарактеризовано теоретично-методологічне підґрунтя дисертаційного дослідження у контексті перспективних тенденцій розвитку історичної науки.

Враховуючи міждисциплінарність роботи, історіографічна база дослідження включає дві тематичні складові: наукові розвідки літературознавчо-мовознавчого та історико-історіографічного характеру.

Історію дослідження життя та творчої діяльності Д. Гуменної умовно можна поділити на два етапи: перший – прижиттєвий, який співвідноситься із її літературно-організаційною діяльністю і представлений переважно рецензіями на її твори; другий – актуальний (після смерті письменниці у 1996 р.), який характеризується посиленням суспільного та наукового інтересу до її творчості (серед літературознавців) у незалежній Україні і виводить дослідження проблематики на фаховий рівень.

У межах першого етапу за ідеологічним спрямуванням та хронологічно-географічним принципом розглянуто дослідження проблеми в радянській Україні (1929 – кінець 1980-х рр.) та в діаспорі (1944 – 1996).

Критичні статті М. Жовтобрюха, І. Приймаченка, А. Хвилі, І. Стебуна, А. Фарбера та ін. на роботи Д. Гуменної (1929 – 1932, 1940) зводилися до звинувачень письменниці у «наклепі на радянську дійсність», а її художній доробок називали «куркульською контрабандою». Навіть через десятки років в узагальнювальних працях з історії української літератури підкреслювалася «ідейна шкідливість» праць Д. Гуменної (1970).

Докладно розглянуто рецензії 1950–1970-х рр., які були безпосередньою реакцією на вихід творів Д. Гуменної в США. Переважна

більшість відгуків українських літературознавців та істориків (В. Петров, П. Курінний, Ю. Шерех (Шевельов), А. Юриняк, І. Смолій, Л. Горлиця (О. Костюк), Б. Романенчук, В. Державін, Н. Пазуняк, І. Качуровський та ін.) були схвальними. У них підкреслювалася обґрунтованість її праць на історичну тематику, значення її творчості для самоствердження українського народу у світі. Негативними оцінками відрізнялася тільки рецензія письменника В. Чапленка, який назвав твір «Минуле пливе в прийдешнє» дилетантським та псевдонауковим.

Перша узагальнювальна стаття, присвячена літературній діяльності Д. Гуменної, належить літератору Г. Костюкові («Сучасність», 1975). Автор подав короткі біографічні відомості, запропонував періодизацію її життя та літературної діяльності, класифікував творчий доробок за ідейно-жанровим принципом.

Другий етап представлений монографічним узагальненням літературної творчості Д. Гуменної дослідника П. Сороки (2003), дисертаціями з літературознавства та історії літератури (О. Коломієць, В. Родигіна, Т. Швець, Т. Ніколюк, М. Лаврусенко, О. Філіпенко) та статтями, присвяченими окремим питанням її біографії та творчого спадку (В. Андрєєв, В. Брюховецький, В. Жила, Н. Ішук-Пазуняк, М. Мушинка, В. Пепа, А. Погрібний, Г. Саранча, Т. Шептицька та інші).

Роботу виконано відповідно до загальнонаукових принципів історизму, об'єктивності та системності. Автором використано загальнонаукові (аналіз і синтез), загально- (проблемно-хронологічний і періодизації) та спеціально-історичні (історико-порівняльний та історико-генетичний) методи.

Базовими у дослідженні стали теоретико-методологічні засади «інтелектуальної історії» та «інтелектуальної біографії». Предметне поле інтелектуальної історії як актуального історичного знання охоплює всі види творчої діяльності людини в загальному інтелектуальному просторі та в довгостроковій історичній ретроспективі.

Інтелектуальна біографія є результатом синтезу біографічного, текстуального та соціокультурного аналізу життя і діяльності особистості (Л. Рєпіна). Інтелектуальна біографія має бути квінтесенцією життєвої активності інтелектуала. При цьому життя окремої людини, формування її внутрішнього світу, внесок у розвиток зовнішнього світу виступають одночасно і метою дослідження, і засобом пізнання історичного соціуму (В. Андрєєв).

У дисертації проаналізовано кілька моделей інтелектуальної біографії, визначено їх потенціал для дослідження постаті Д. Гуменної: Д. Вокера (вміщує у собі особисту, професійну, бібліографічну, ситуаційну

біографії); І. Колесник («мережева модель», яка передбачає вивчення не лише біографії історика, а культурного простору, в якому він перебуває (професійний, науковий, побутовий тощо)); В. Ващенко (дослідження мотивації, або «внутрішньої логіки», якої дотримувався суб'єкт протягом життя). Окремо розглянуто стратегію побудови «персональної моделі письменника» В. Лукова, спрямованої на виявлення усіх видів співвідношення письменника як творця текстів з тією реальністю, з якою він вступає у контакт.

Д. Гуменну як особу, що мала напружене інтелектуальне життя, чітку мотивацію, власний стиль мислення, була носієм національної ідеї з активною громадянською позицією, можна з впевненістю назвати інтелектуалкою.

Інтелектуальну біографію Д. Гуменної запропоновано поділити на кілька основних періодів, що знайшло відображення у структурі дисертаційного дослідження. Підставою для періодизації став комплекс критеріїв: загальноісторичний контекст і події вітчизняної та світової історії; політичні режими та панівні ідеології; пріоритетні теми літературної творчості; особливості літературного, соціокультурного середовища; події приватного життя і місце перебування, еволюція світогляду та суспільно-політичних позицій.

У роботі було також застосовано гендерний підхід, який передбачає вивчення жіночого бачення історії, життя та діяльності її учасниць.

Специфіка методологічного підходу дисертаційного дослідження полягає у міждисциплінарному характері та широті творчих і наукових зацікавлень самої Д. Гуменної, що вимагає використання широкого спектру теоретичних і практичних досягнень, термінології та методів інших гуманітарних наук: фольклористики, релігієзнавства, літературознавства, культурології, археології, етнології, основ цивілізаційного підходу.

У *другому розділі* – **«Творча діяльність Докії Гуменної в умовах суспільно-політичних перетворень 1920-х – середини 1940-х рр.»** – окреслено основні віхи становлення особистості письменниці, життя та сфери її професійної діяльності за часів «золотого віку» української гуманітаристики, в 1930-ті – на початку 1940-х рр. та в часи нацистського режиму.

У підрозділі 2.1 – *«Формування особистості та історичних зацікавлень майбутньої письменниці»* – висвітлено ранні етапи біографії, соціальне походження, освіту, чинники формування національної свідомості, літературного хисту та інтересу до історії.

Д. Гуменна народилася в 1904 р. у селянській родині середнього статку. Становлення її особистості відбувалося в умовах революційних соціально-економічних та політичних перетворень 1917 – 1920 рр.

Показано родинне коло та роль традиційного виховання у формуванні світогляду Д. Гуменної. Після отримання початкової освіти, з 1920 р. вона навчалась у середній педагогічній школі у Ставищах (Київщина), де вперше спробувала себе у ролі письменниці та поета. В 1922 р. вступила на літературно-лінгвістичний факультет Київського інституту народної освіти (колишнього університету).

У дисертації докладно висвітлено перші роки її навчання в інституті: особливості студентського життя, побутові проблеми, зацікавленість літературним, мистецьким і науковим життям міста, вплив на ці процеси ідейних та організаційних перетворень радянської влади в системі освіти.

Підрозділ 2.2 – *«Докія Гуменна в колах творчої та наукової інтелігенції в Радянській Україні 1920-х років – 1941 р.»* – висвітлює життя, професійну діяльність, еволюцію літературних та наукових зацікавлень, коло спілкування письменниці за радянського режиму.

Охарактеризовано середовище творчої інтелігенції, літературні течії та письменницькі організації, літературні дискусії часів політики коренізації. Проаналізовано твори Д. Гуменної, присвячені актуальним проблемам соціалістичного будівництва (1924 – 1931), а також її членство в Спілці селянських письменників «Плуг». Цькування радянської критики надовго вилучило її з письменництва. Спроба повернення Д. Гуменної у літературу пов'язана зі зміною тематики, передовсім зверненням до давньої історії України (1939 – 1940). Однак вихід повісті «Вірус» (1940) з критикою радянського бюрократизму став кінцем її письменницької кар'єри в УРСР.

Трудова біографія Д. Гуменної 1920 – 1930-х рр. охоплює різні сфери: літераторка, вчителька, трактористка, стенографістка у наукових інститутах, а також учасниця наукових експедицій.

У підрозділі 2.3 – *«Життя, професійна діяльність та літературна творчість Докії Гуменної у роки нацистської окупації України (1941 – 1944 рр.)»* – показано, що вона свідомо залишилася в Києві і намагалася бути активною учасницею українського культурного життя, реалізуватись як письменниця.

Д. Гуменна працювала референтом у відділі пропаганди (інформації) Софіївського відділу міської управи (1941 – 1942). З квітня до жовтня 1942 р. була співробітником Музею-Архіву переходнової доби (керівник – О. Оглоблин). Після його закриття зосередилась на літературній праці.

Д. Гуменна намагалася підтримувати зв'язки зі Спілкою українських письменників, створеною похідною групою ОУН(м). Її літературне оточення обмежувалось тими, хто залишився в Україні або переїхав до Києва зі сходу – Г. Костюком, І. Багряним, А. Любченком, П. Нечаєм та Ю. Лавріненком. В цей час вона познайомилась з приятелькою М. Грушевського та Г. Кониського Г. Берло, головою секретаріату Української Далекосхідної Республіки Ю. Глушко-Мовою і сестрами Лесі Українки.

У 1943 р. Д. Гуменна переїхала до Львова з його порівняно розмаїтим українським культурним і суспільним життям. Тут вона бере участь у діяльності Літературно-Мистецького Клубу, друкується, знайомиться з видавцями, письменниками В. Чапленком, Л. Коваленко, Л. Бурачинською, І. Вільде, Л. Лиманом, М. Зеровим, П. Хутірським, А. Коломійцем, Ю. Косачем, О. Ольжичем (О. Кандибою) та підтримує старі зв'язки.

У *третьому розділі* – «**Докія Гуменна в інтелектуальному середовищі української еміграції**» – показано розквіт творчого потенціалу, літературний доробок письменниці, його презентації, літературно-організаційну та видавничу діяльність таборового періоду і в США.

Підрозділ 3.1 – «*Період Ді-пі в інтелектуальній біографії письменниці (1944 – 1950 рр.)*» – присвячений відтворенню перебігу подій життя, творчості, громадської діяльності Д. Гуменної у специфічних умовах таборів для переміщених осіб на території американської зони окупації.

Окрему увагу приділено її членству в Мистецькому українському русі (МУР) в Баварії (склад правління – У. Самчук, Ю. Шерех, І. Багрянний, Ю. Косач, Б. Подоляк, В. Петров) (1945 – 1949). МУР об'єднав митців різних формацій під гаслами служіння своєму народові, надпартійності, мистецької досконалості, європейськості, свободи у виборі стилю, напрямку, ідеї, у творчому вияві особистості. Через незгоду із видавничою політикою та відсутністю поваги до творчої свободи митця Д. Гуменна у 1947 р. полишила членство в МУРі.

У Зальцбурзі (Австрія) українським режисером та прозаїком А. Коломійцем було організовано друкований орган «Керма». Д. Гуменна стала одним із його авторів та редактором (1946 – 1947). В цей час письменниця підтримувала тісні зв'язки із археологами П. Курінним та Н. Кордиш.

Восени 1947 р. у Діллінгені (Саар) Д. Гуменна взяла участь у II з'їзді Центрального представництва української еміграції, де

познайомилась із заступником голови вченим-генетиком М. Ветуховим (з 1950 р. – президент ВУАН в США). Голова Асоціації жінок-інтелектуалок у США Л. Дражевська запропонувала Д. Гуменній приєднатися до організації, але та відповіла відмовою.

У підрозділі 3.2 – *«Творче життя та організаційно-літературна діяльність Докії Гуменної у США (1950–1996 рр.)»* – відтворено спосіб життя, літературний доробок та проблеми видання творів письменниці, її роль у роботі Об'єднання українських письменників «Слово».

У другій половині ХХ ст. літературне середовище української діаспори США відчувало потребу до самоорганізації та продовження традицій, започаткованих МУРОм. У 1954 р. за ініціативи Г. Костюка та Д. Гуменної розпочало свою діяльність ОУП «Слово». До складу першої президії увійшли Г. Костюк, Ю. Лавріненко, Д. Гуменна, О. Буревій та Ю. Шерех. Головою обрали Г. Костюка, а Д. Гуменна стала розпорядником фінансів та співавтором Статуту. Але надалі вона відійшла від керівництва через організаційні непорозуміння та ідеологічні розбіжності з окремими членами цієї літературної організації. Однак Д. Гуменна продовжила публікуватися у «Слові» і брала участь у з'їздах організації.

У підрозділі 3.3 – *«Актуальні проблеми української діаспори другої половини ХХ століття у рецепції Докії Гуменної: збереження національної ідентичності, суспільно-політичні орієнтири, зв'язки з Батьківщиною»* – розглянуто бачення інтелектуалкою важливих питань національного розвитку на тлі культурного, суспільно-політичного життя та побуту української діаспори в Європі, США і Канаді.

Докладно охарактеризовано строкате українське інтелектуальне середовище в Західній Європі та Америці та місце в ньому Д. Гуменної. У своїх спостереженнях стосовно життя осередків української еміграції, письменниця відзначала втрату молодшим поколінням багатьох рис національної культури, зсув у системі цінностей від національних до матеріальних. Вона постала перед дилемою: що важливіше в збереженні нації – генетичне відтворення чи трансляція представниками інтелектуальної еліти соціокультурного спадку наступним поколінням. На думку Д. Гуменної, в умовах відірваності від Батьківщини, підтримка національної єдності, культури та віри мала органічно поєднуватися із надбаннями західної цивілізації.

У дисертації висвітлено налагодження зв'язків Д. Гуменної із родиною та колегами з України після проголошення її незалежності. На жаль, в останні роки життя вона так і не змогла відвідати Батьківщину.

Четвертий розділ – «Історичні погляди Докії Гуменної та їх художнє відображення в літературних творах» – присвячено аналізу загальнотеоретичних засад історичних поглядів письменниці та їх літературно-художнього відображення, а також практичному висвітленню конкретно-історичних сюжетів української історії.

У підрозділі 4.1 – *«Теоретичні підвалини історичних поглядів та міфотворчості письменниці»* – проаналізовано концептуальні засади історичних студій Д. Гуменної та їх роль у створенні «національного міфу».

Досліджено авторське бачення рушійних сил розвитку українського народу та внутрішніх причин збереження його самобутності. Показано вплив досліджень міфології народів світу та філософсько-психологічних вчень Дж. Кемпбелла, Дж. Фрезера, К. Юнга на усталення історіософських поглядів Д. Гуменної.

Зазначено своєрідність використання Д. Гуменною окремих структурних елементів наукового апарату, методів застосування наукового матеріалу в художніх творах.

У підрозділі 4.2 – *«Давня історія України в інтелектуальній спадщині Докії Гуменної»* – розглянуто особливості авторського бачення давньої історії України та походження українського народу.

Нами окреслено коло джерел для реконструкції поглядів Д. Гуменної на окремі епохи давньої історії України: щоденникові записи та художні твори, присвячені Трипільській культурі («Із історії сивої давнини» (1939), «Трипільська статуетка» (1939), «Велике Цабе» (1952), «Минуле пливе в прийдешнє» (1978)), ямній культурі («Небесний змій» (1982)) та скіфам («Благослови, Мати!» (1966), «Золотий плуг» (1968), «Родинний альбом» (1971)).

Осміслено наукове підґрунтя формування уявлень Д. Гуменної: опрацювання письменницею наукових текстів В. Даниленка, Т. Пассек, В. Петрова, П. Єфименка, А. Потебні, М. Сумцова, С. Бібікова, І. Шовкопляса, Б. Гракова та ін., низки історичних, етнографічних, лінгвістичних джерел.

При зіставленні художнього образу давньої історії України в творах Д. Гуменної з тогочасними науковими досягненнями, визначено низький рівень їх фаховості. Це пояснюється відсутністю відповідної підготовки авторки, обмеженим доступом до актуальних досліджень, свідомою вибірковістю і поверховими аналогіями заради обґрунтування давності українського народу та паритетності його історичних надбань з великими цивілізаціями.

Підрозділ 4.3 – *«Історія українського народу новітньої доби та перспективні тенденції цивілізаційного розвитку України в інтерпретаціях інтелектуалки»* – присвячений аналізу особливостей художнього висвітлення Д. Гуменною трагічних подій новітньої української історії та її прогностичного бачення майбутнього України.

Джерелами для реконструкції історичних поглядів Д. Гуменної стали мемуари та художні твори, у яких відображено радянську дійсність, а саме перші спроби колективізації кінця 1920-х рр. («Листи із Степової України» (1928), «Стрілка коливається» (1930), «Кампанія» (1931)); Голодомор 1933 – 1932 рр., психологічну деформацію особистості та репресії за тоталітарного режиму («Діти Чумацького шляху» (1948 – 1956, 1983), «Скарга майбутньому» (1964)), а також період нацистської окупації України («Хрещатий Яр» (1956). Ідея майбутнього Європи та України представлена в історіософських роздумах «Епізод із життя Європи Критської» (1957).

Визначено, що основою для написання вищезазначених історичних творів стали безпосередня участь та особисті спостереження авторки. Їх достовірність та майже фактографічність забезпечена свідченнями інших очевидців подій.

У **висновках** викладено основні результати дослідження, обґрунтовано положення, зміст яких виноситься на захист:

1. Актуалізована джерельна база охоплює історіографічні, історичні джерела та літературні твори Д. Гуменної, що дає змогу узагальнити життя і творчість, соціокультурне та інтелектуальне середовище, реконструювати її історичні погляди.

Аналіз історіографії проблеми засвідчує, що на сьогодні немає комплексної наукової роботи, яка б висвітлила біографію та творчий шлях письменниці.

Для реалізації мети та завдань дослідження обрано жанр інтелектуальної біографії та виділено п'ять етапів життя та творчості Д. Гуменної: I – формування особистості, історичних зацікавлень, літературного хисту у перші роки навчання в КІНО; II – 1924 – 1941 рр. – участь у роботі спілки селянських письменників «Плуг» та поява перших друкованих творів, виключення письменниці з літературного життя Радянської України, підвищення інтересу до історичних наукових студій; III – 1941 – 1944 рр. – життя та літературна діяльність Д. Гуменної у роки нацистської окупації Києва і Львова та перелом світоглядних позицій письменниці, відмова від радянської ідеології; IV – 1945 – 1950 рр. – перебування у таборах для переміщених

осіб (Ді-пі) Австрії та Німеччини, участь у МУРі; V – 1950 –1996 рр. – еміграція до США, активна видавнича діяльність, участь в ОУП «Слово».

2. Важливу роль у формуванні особистості Д. Гуменної відіграло родинне середовище, де панувала повага до українських традицій. Нав'язування стереотипу другосортності жінки породило бажання утвердити особисту жіночу самодостатність та довести повноцінність жінки в суспільстві в різні історичні епохи.

В усталенні літературних та історичних зацікавлень Д. Гуменної велике значення мало спілкування зі ставищанськими викладачами історії (В. Самійленком) та історії української і світової літератури (поетом Д. Загулою).

Інтелектуальне зростання Д. Гуменної припадає на студентські роки, чому сприяли відповідне освітнє (лекції О. Грушевського, О. Оглоблина, М. Зерова) та соціокультурне середовище, самоосвіта, цілеспрямованість і працьовитість. Бажання не виділятися серед пролетарського загалу, бути причетною до великих суспільних перетворень, гасла рівності чоловіка та жінки спричинили радянську світоглядну Д. Гуменної та дистанціювання від родини.

3. На літературну творчість Д. Гуменної вплинуло середовище української творчої інтелігенції (Б. Антоненко-Давидович, Т. Осьмачка, Г. Косинка, М. Галич). С. Пилипенко став «хрещеним батьком» її письменницького дебюту (1924). Перші твори були написані в жанрі соцреалізму, але ідеологічно невитримане відображення радянської дійсності призвело до відсторонення її від літературного життя. Вона з острахом спостерігала події «великого терору», який знищив більшість її вчителів та колег.

Давнє зацікавлення міфологією та праісторією спонукало Д. Гуменну до участі наприкінці 1930-х рр. в археологічних розкопках трипільського поселення, знайомства з методикою роботи археолога і археологічною спільнотою (Т. Пассек, Є. Кричевський, М. Макаревич, В. Петров, Н. Кордиш та ін.).

4. Роки окупації Києва були для Д. Гуменної складними та небезпечними, адже в деяких її творах вгледіли антинімецькі позиції. Музей-Архів переходової доби вона вважала «підлабузництвом до німців», але робота в ньому дала їй можливість більше дізнатися про злочин радянського режиму, що остаточно зневірило її в радянській ідеології.

Конфронтація в середовищі української культурної та політичної еліти у поглядах на поточні проблеми і перспективи України не вплинули на послідовну позицію Д. Гуменної: працювати, покладаючись тільки

на свої сили, відмовитись від групових інтересів. Вона критикувала Спілку українських письменників за авторитарність, фаворитизм та визнання таланту відповідно до партійної приналежності – все це нагадувало їй методи більшовиків.

Плідним в творчому плані виявилось перебування Д. Гуменної у Львові, де відбулось зближення з широкими колами українства різних регіонів.

5. Важке матеріальне та побутове становище у Ді-пі та в перші роки після переїзду до США не завадили Д. Гуменній творчо реалізовуватися, експериментуючи із стилями і жанрами.

На еміграції, залишившись на самоті, Д. Гуменна практично відмовилася від особистого життя і присвятила себе письменництву, видавничій та літературно-організаційній діяльності. Переважна більшість творів була задумана та написана в Ді-пі, але видана там частково. Тільки в США, переважно власним коштом, Д. Гуменна завершила та видала свій творчий доробок. Однак схвалення її творів у колах літературознавців не гарантувало суспільний попит на них.

В організаційно-літературній діяльності Д. Гуменна відстоювала принципи свободи творчості, аполітичності, згуртованості письменницьких сил заради збереження і поширення української мови та літератури. Вона виступала проти бюрократизації, формалізму, ідеологічного диктату. Це проявилось у її діяльності в МУРі та ОУП «Слово». Найбільше вона боялась перетворення цих організацій на копію Спілки радянських письменників України на чолі з О. Корнійчуком.

6. Перебуваючи у вирі життя української діаспори, Д. Гуменна зосередилася на таких актуальних проблемах: 1) розшарування та протистояння різних суспільно-політичних, релігійних груп: націоналісти – «східняки» (колишні громадяни СРСР), греко-католики – православні; 2) поглиблення наукових досліджень історії та культури України задля збереження національної ідентичності; 3) непорозуміння у літературному середовищі, що породжувало розрив мережі приватних та професійних зв'язків; 4) обмеженість контактів української діаспори з Батьківщиною.

7. У своїх реконструкціях історичного минулого Д. Гуменна оперувала як науковими підходами, так й інтуїтивним розумінням української історії та її можливого майбутнього.

Центральне місце в історіософії Д. Гуменної займала ідея спільного тотемного минулого народів Європи та Азії, породженого Великою Матір'ю. Для неї тотемізм був не тільки первісною релігією, а складним суспільним ладом, або родиною, що включає людську і звірину

складові. Феміністичні погляди письменниці та гендерні підходи чітко простежуються і у творах на історичну тематику.

Механізми міфотворчості та суспільне значення міфології Д. Гуменна свідомо переносила на художньо-історичний образ української історії, який мав викликати інтерес до минулого серед широкого загалу.

8. Цілісного уявлення про давню історію України у Д. Гуменної не склалося. Письменниця була переконана, що залюднення території України, відбулось ще за часів палеоліту, а подальші періоди історії лише привносили щось нове у зовнішність, мислення, культуру місцевого населення.

Трипільля для Д. Гуменної було ідеальним матриархальним родовим суспільством з високою матеріальною та духовною культурою, яка стала частиною свідомості українців. Найкраще, на її думку, цей ментальний зв'язок демонструє традиційний український весільний обряд.

Розвиток явної культури знаменував перехід до патріархального ладу, але зі збереженням деяких елементів матриархату. Це демонструє вивчення скіфської культури. На переконання Д. Гуменної, самотність українського народу в різні історичні епохи не була знищена змішуванням осілих хліборобів та кочових скотарів, до сьогодні зберігся «матріархальний хліборобський селянзм».

9. Зображення радянської дійсності в творах Д. Гуменної зазнало еволюції. Якщо в роботах, написаних в СРСР, критиці піддавалися лише її окремі негативні прояви, то в творах еміграційного періоду засуджено радянський режим загалом.

Д. Гуменна вперше в українській літературі зобразила Голодомор 1932 – 1933 рр. як цілеспрямовану кампанію соціалістичної держави проти українського народу. Оригінальним є поєднання у її творчості, з одного боку, висвітлення психологічної деформації особистості, а з іншого – фізичного знищення тоталітарним режимом найкращих представників інтелектуальної еліти.

Неоднозначне ставлення демонструвала Д. Гуменна до представників ОУН. Виявляючи загальну прихильність до ідей націоналізму, вона критично ставилася до їх діяльності в окупованому Києві, закидала їм вузькопартійну замкненість, зверхність та недовіру до місцевого населення, нерозуміння специфіки свідомості радянської людини.

Причини Другої світової війни Д. Гуменна вбачала у втраті європейськими народами духовності та цивілізаційної єдності. Майбутнє Європи, на думку письменниці, полягає в об'єднанні політики, економіки,

створенні єдиної європейської спільноти, невід'ємною частиною якої має стати заможна, державницька, високодуховна українська нація.

ПУБЛІКАЦІЇ, ЩО ВІДОБРАЖАЮТЬ ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях України

1. Сачко Д. В. Докія Гуменна – співзасновниця Організації українських письменників «Слово». *Scriptorium nostrum*. 2018. № 1. С. 122 – 131.
2. Сачко Д. В. Ідея об'єднаної Європи у поглядах Докії Гуменної. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»*. Харків. 2017. Вип. 25. С. 120 – 125.
3. Сачко Д. В. Творча та громадська діяльність Є. К. Гуменної за нацистського режиму у Києві (1941 – 1943 рр.). *Література та культура Полісся*. 2017. Вип. 87. С. 55 – 164.
4. Сачко Д. В. Участь Докії Гуменної у трипільській експедиції Державної академії історії матеріальної культури на поселенні Коломийщина І. *Scriptorium Nostrum*. 2017. № 2 (8). С. 295 – 302.
5. Сачко Д. В. Скіфська проблематика у творчості Докії Гуменної. *Scriptorium Nostrum*. 2017. № 1 (7). С. 38 – 49.

Статті в закордонних виданнях

6. Сачко Д. В. Творча та громадська діяльність Є. К. Гуменної в умовах розвитку українського літературного процесу в еміграції (1944 – 1950 рр.). *Rozdroża. Europa środkowa i wschodnia w historii i historiach historyków*. Częstochowa–Humań–Poznań, 2018. С. 235 – 245.

Статті у збірниках наукових праць і матеріалах конференцій

7. Сачко Д. В. Формування особистості та історичних зацікавлень Докії Гуменної. *Scriptorium Nostrum*. 2016. № 1 (4). С. 59 – 67.
8. Сачко Д. В. «Листи із Степової України» Докії Гуменної. *Scriptorium nostrum*. 2015. № 3. С. 259 – 265.
9. Сачко Д. В. Докія Гуменна: життя радянської студентки 1920-х рр. (за матеріалами художніх творів та спогадів письменниці). *Scriptorium Nostrum*. 2014. № 1. С. 87 – 197.
10. Сачко Д. В. Докія Гуменна про місце України на політичній карті об'єднаної Європи. *Історико-краєзнавчі дослідження: традиції*

та інновації : матеріали II Міжнародної наукової конференції : у 2-х ч. Суми, 2016. Ч. II. С. 213 – 215.

11. Сачко Д. В. Роман «Діти Чумацького Шляху» як джерело до інтелектуальної біографії Докії Гуменної. *Спадщина Д. І. Багалія в контексті сучасності. Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції «Теоретичні та прикладні аспекти біографістики» (до 160-річчя від дня народження Д. І. Багалія)*. Харків, 2018. С. 134 – 143.

АНОТАЦІЇ

Сачко Д. В. Докія Гуменна: інтелектуальна біографія. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. – Херсонський державний університет, Херсон, 2018.

Дисертація присвячена реконструкції інтелектуальної біографії української письменниці Д. Гуменної (1904 – 1906). Розглянуто та систематизовано джерельну базу, визначено стан наукової розробленості проблеми. Висвітлено основні етапи життя і літературної діяльності в контексті подій вітчизняної та світової історії. Простежено зміну світоглядних позицій письменниці. Проаналізовано місце Д. Гуменної в радянському літературному процесі 1920 – 1930-х рр. Охарактеризовано особливості побутового життя та творчої діяльності письменниці в таборах для переміщених осіб у Європі та США. Визначено джерельну базу та концептуальні основи історичних студій Д. Гуменної. Стверджено, що в центрі історіософії письменниці центральне місце займає ідея тотемного минулого українського народу та гендерне питання. Окреслено особливості міфотворчості письменниці, її історичні погляди, особливості відтворення нею художніми засобами давньої історії України, радянської та діаспорної дійсності (протягом XX століття). Окреслено коло проблем української діаспори другої половини XX століття в рецепції Д. Гуменної.

Ключові слова: Докія Гуменна, інтелектуальна біографія, історичні погляди, літературний процес, література, еміграція, міфотворчість, рецепція.

Сачко Д. В. Докія Гуменная: интеллектуальная биография. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.06 – историография, источниковедение и

специальные исторические дисциплины. – Херсонский государственный университет, Херсон, 2018.

Диссертация посвящена реконструкции интеллектуальной биографии украинской писательницы Д. Гуменной (1904 – 1906). Рассмотрено и систематизировано источниковую базу, выяснено состояние научной разработки проблемы. Освещены основные этапы жизни и литературной деятельности Д. Гуменной в контексте событий отечественной и мировой истории. Прослежено изменение мировоззренческих позиций писательницы. Определено место Д. Гуменной в советском литературном процессе 1920 – 1930-х гг. Охарактеризованы особенности бытовой жизни и творческой деятельности писательницы в лагерях для перемещенных лиц в Европе и США. Выявлены источники и концептуальные основы исторических исследований Д. Гуменной. Указано, что в центре историософии писательницы центральное место занимает идея тотемного прошлого украинского народа и гендерный вопрос. Очерчены особенности мифотворчества писательницы, ее исторические взгляды. Проанализированы особенности воспроизведения Д. Гуменной художественными средствами древней истории Украины, советской и диаспорной действительности (в течение XX века). Установлен круг проблем украинской диаспоры второй половины XX века в рецепции Д. Гуменной.

Ключевые слова: Докия Гуменная, интеллектуальная биография, интеллектуальная история, исторические взгляды, литературный процесс, литература, эмиграция, мифотворчество, рецепция.

Sachko D. V. Dokiya Humenna: intellectual biography. – Manuscript.

The dissertation for PhD degree in History, specialty 07.00.06 – historiography, source study and special historical disciplines. – Kherson State University, Kherson, 2018.

The dissertation is devoted to the reconstruction of the intellectual biography of the Ukrainian writer Dokiya Humenna (1904 – 1906). The source base is considered and systematized, the state of scientific development was determined. The main stages of life and literary activity in the context of the events of national and world history are covered. The change of writer's philosophical position is traced. The analysis Dokiya Humenna place in the Soviet literary process 1920 – 1930. Characterized by the peculiarities of everyday life and creative activity of the writer in the camps for displaced persons in Europe and the USA.

The source base and theoretical and methodological foundations of Dokiya Humenna's historical studies are determined. It is determined that the centerpiece of the historian's philosophy of the writer is the echo of the totemic past of the Ukrainian people and the gender issue. The features of the writer's myth-creativity, her historical views are outlined. The peculiarities of the reproduction of Dokiya Humenna by the artistic means of ancient history of Ukraine, Soviet and reality of Ukrainian diaspora (during the twentieth century) have been analyzed. The circle of problems of the Ukrainian diaspora of the second half of the twentieth century was revealed in the reception of Dokiya Humenna.

It is determined that the central place in the historiosophy of Dokiya Humenna is the idea of the totem past of the peoples of Europe and Asia. An important issue in the intellectual biographies of the writer is a gender issue.

Dokiya Humenna lived a long life, was a direct participant in the literary process and observer of the intellectual environment of the Soviet Ukraine of the 1920s and early 1940s, the Ukrainian Diaspora of Europe and North America in the war and postwar years. The writer had a wide scientific interest, a lot of acquaintances in literary circles and among scholars-humanists. Reproduction of the intellectual biography of Dokiya Humenna provides an opportunity not only to actualize its figure and creative work in contemporary historiography, but also to understand deeper the spiritual, socio-cultural and intellectual dimensions of national history.

Key words: Dokiya Humenna, intellectual biography, intellectual history, historical views, literary process, literature, emigration, myth-making, reception.

Підписано до друку 23.11.2018 р. Формат 60х90/16.
Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Вид. арк. 0,9. Зам. 253. Тираж 100. Друк на ризографі.

Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного
педагогічного університету імені Івана Франка
82100 Дрогобич, вул. І. Франка, 24.